

40. Ωστόσο το κείμενο σώζεται, γιατί είναι το τρίτο μέρος του ήδη αναφερόμενου «Εγχειριδίου της νεοελληνικής γλώσσας». Παρόμοιο συνδυασμό γραμματικής και θεάτρου είχε πραγματοποιήσει ο Αθ. Χριστόπουλος στις αρχές του αιώνα με την «Γραμματική της Αιολοδωριχής» (Βιέννη 1805), που περιέχει το «δράμα ηρωϊκόν» «Ο Αχιλλεύς». Το 1866 συμπλήρωσε ο Καραβάς το έργο του με μια «Τοπογραφία της νήσου Χίου» (Χίος 1866), όπου καθρεφτίζεται και εύγλωττα το λαογραφικό του ενδιαφέρον. Η Ισπανίδα μελετήτρια τον αποκαλεί «άγνωστο συγγραφέα»: «Οι αναφορές στον ίδιο και στο έργο του είναι σχεδόν ανύπαρκτες στα εγχειρίδια λογοτεχνίας, γλώσσας ή ιστορίας του θεάτρου. Δεν αναφέρεται ούτε καν στις σχετικές για το θέατρο της εποχής βιβλιογραφίες, ούτε σε εξειδικευμένη αρθρογραφία» (σσ. 72 εξ.). Στη συνέχεια η μελετήτρια παρουσιάζει μια σύντομη ανάλυση πατριωτικής ιστορικής τραγωδίας, ως προς τη γλώσσα και το μέτρο, τη δραματολογία κτλ. Σε προλογικό σημείωμα ο συγγραφέας πληροφορεί τους αναγνώστες, πως η δεύτερη έκδοση του έργου είναι αρκετά διαφορετική από την πρώτη: έγιναν προσθήκες και βελτιώσεις, το ύφος έγινε ελληνοπρεπέστερον. Επίσης πληροφορεί πως το ανέβασμα της τραγωδίας (στην πρώτη έκδοσή του 1849) στο θέατρο της Σμύρνης είχε μεγάλη επιτυχία και ότι σχετικές παραστάσεις έγιναν και σε άλλες πόλεις. Προς το παρόν δεν εντοπίστηκαν τέτοιες παραστάσεις· ο Σιδέρης αναφέρει απλώς ότι το έργο παίχθηκε στα σχολεία της Σμύρνης και παρατέμπει στη δεύτερη έκδοση του 1857 («βέβαια παίχθηκε νεώτερα») (Γ. Σιδέρης, *Ιστορία του νεοελληνικού θεάτρου*, τόμ. Αα, Αθήνα 1990, σ. 207 σημ.13).

Ο 19^{ος} αιώνας μας επιφυλάσσει πραγματικά ακόμα μεγάλες εκπλήξεις. Χρυσάμε συγγραφήρια στην Ισπανίδα συνάδελφο από το Πανεπιστήμιο της Tenerife, όπου υπάρχουν γύρω στους 50 φοιτητές νεοελληνικής φιλολογίας, για την ανακάλυψή της. Το εύρημα αποδεικνύει πως η παράδοση του Χριστόπουλου, του Ρίζου Νερούλου και του Γεωργίου Λασσάνη ως προς την υφή της αρχαιοθεμής πατριωτικής δραματοποιίας κρατάει ακόμα ως το μέσα του 19^{ου} αιώνα.

ΒΑΛΤΕΡ ΠΟΥΧΝΕΡ

ΓΙΩΡΓΟΣ Π. ΠΕΦΑΝΗΣ,

Θέματα του μεταπολεμικού και σύγχρονου ελληνικού θεάτρου, Αθήνα, Κέδρος 2001, σελ. 412, ISBN 960-04-1648-6.

Στη σειρά «Διαδρομές σε μεγάλη χώρα» του εκδοτικού οίκου «Κέδρος», που αφιερώνεται στο μεταπολεμικό θέατρο, ο Γιώργος Πεφάνης παρουσίασε το δεύτερο τόμο, μετά την πρώτη συλλογή μελετημάτων για το θεατρικό έργο του Ιάκωβου Καμπανέλλη (*Ιάκωβος Καμπανέλλης. Ανιχνεύσεις και προσεγγίσεις στο θεατρικό του έργο*). Σ' ένα προλογικό σημείωμα (σσ. 13 εξ.) δηλώνει την πίστη του στο θεατρικό κείμενο ως μήτρα της θεατρικής παράστασης κι ελέγχει έμμεσα το «σκηνοθετισμό», που αρνείται να υπηρετήσει το θεατρικό έργο· παραδέχεται τη γλώσσα και το νόημα ως βασικά κλειδιά και της θεατρολογικής ερμηνείας, που προδιαθέτουν κι ενορχηστρώνουν όλα τα άλλα μέσα της σκηνικής έκφρασης. Δεν προσπαθεί να κατοχυρώσει τόσο την παραδοσιακή φιλολογική μέθοδο προσέγγισης στο δράμα, αλλά να αποτρέψει τον εξοβελισμό μιας κειμενικής προσέγγισης στη θεατρική παράσταση, όπως επιχειρείται από ορισμένους νεότερους «θεατρολόγους», που δήθεν

μπορούν να αναλύσουν κατευθείαν τη σύνθετη σκηνική παράσταση και θεωρούν παράνομο το να βασισθεί κανείς στο λεκτικό και ομιλούμενο στρώμα της. Ωστόσο το θεωρητικό πρόβλημα των σχέσεων μεταξύ δραματοουργικού έργου και θεατρικής παράστασης είναι παλαιό και πολυσυζητημένο και δεν μπορεί να βρει κάποια λύση σ' ένα γενικό και αφηρημένο επίπεδο, παρά μόνο σε ομάδες παραδειγμάτων και σε μια πιθανή τυπολογία των σχέσεων. Η υπόσταση του δράματος είναι διττή: είναι παρτιτούρα για θεατρική παράσταση, και μ' αυτήν ολοκληρώνει τον κύκλο της ύπαρξής του, αλλά είναι και αυτόνομο λογοτέχνημα, το τρίτο είδος της λογοτεχνίας, γλωσσικό καλλιτέχνημα, το δράμα, με κειμενική αυθύπσταση, στην οποία εγγράφεται ή δεν εγγράφεται ή εγγράφεται εν μέρει η σκηνική συγκεκριμενοποίηση, που μπορεί να είναι ή να μην είναι ή να είναι εν μέρει υποχρεωτική για το σκηνοθέτη. Πέρα από το γεγονός, ότι το κείμενο παραμένει ένα από τα κυριότερα τεκμήρια μιας ανάλυσης της θεατρικής παράστασης, η κειμενική προσέγγιση, ανεξάρτητα από την όποια θεατρική πραγματοποίηση ή ως προτεραιότητα εις βάρος αυτής, παραμένει πάντα δικαιολογημένη στο βαθμό, που το θεατρικό κείμενο, σε τυπωμένη ή χειρόγραφη μορφή, έχει τη δική του υπόσταση και σταδιοδρομία, τη δική του «σκηνοθεσία» στη φαντασία του κάθε αναγνώστη, που ο Παλαμάς την προτιμούσε από το όποιο ανέβασμα στη σκηνή, καταφεύγοντας στο ρομαντικό όρο του «mental theatre», που δημιούργησε ο λόρδος Βύρωνας.

Σε μια σχεδόν ποιητική εισαγωγή, «Το ελληνικό θέατρο και τα είδωλα του Νάρκισσου. Εν είδει εισαγωγής» (σσ. 15-20, βλ. και περ. *Τσέλιου* αρ.6, 1998, σσ. 25-28), απαλλαγμένος πλέον από το βάρος του διανοητικού «φορτίου» των πολλών διαβασμάτων και το άγχος της κατοχύρωσης της γνώμης του με τα ηχηρά ονόματα των πρωταγωνιστών της «θεωρίας» των τελευταίων δεκαετιών, ο συγγρ. προχωρεί, σε λίγες σύντομες παραγράφους, σε μια κριτική του σύγχρονου πολιτισμού της οπτικοποίησης των πάντων και σε μια ουσιαστική υπεράσπιση του «θεάτρου ποιότητας», το οποίο στην Ελλάδα παρουσιάζει μιαν αξιοσημείωτη άνθηση. Σχεδόν και τα 21 μελετήματα, που παρουσιάζονται στον τόμο αυτό, έχουν ξαναδημοσιευτεί, αλλά έχουν ενημερωθεί και εμπλουτιστεί. Το πρώτο κεφάλαιο, «Προβλήματα ταξινόμησης του ελληνικού μεταπολεμικού δράματος. Θεματικοί κύκλοι και άξονες» (σσ. 21-44) δημοσιεύεται για πρώτη φορά και προσπαθεί, ξεκινώντας από μια παλιά μου προσπάθεια (Β. Πούχχερ, *Ελληνική Θεατρολογία*, Αθήνα 1988, σσ. 425 εξ. και *Εκκύκλιμα* 24, 1990, σσ. 40-45) να οριοθετήσει και να κωδικοποιήσει τη θεματολογία της θεατρογραφίας από το Δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο έως σήμερα και καταλήγει σε 14 θεματικές ενότητες: αρχαιότητα (ιστορία, μυθολογία), βιβλικός και χριστιανικός κόσμος, βυζαντινός πολιτισμός, '21 και πατριωτικό δράμα, λαϊκός πολιτισμός, αγροτική και επαρχιώτικη ζωή στον 20ό αιώνα, Μικρασιατική καταστροφή και αλιόρωτος Ελληνισμός, Κατοχή και Αντίσταση, Εμφύλιος πόλεμος, Επταετία, σύγχρονη αστική ζωή, παγκόσμια ιστορία, παγκόσμια λογοτεχνία και μυθολογία, ελληνική λογοτεχνία. Στους θεματικούς άξονες προτείνει 24 ενότητες: το θέατρο και οι τέχνες του θεάματος, η φυλακή, εξουσία, φιλία, άγρια του χρήματος, χάσμα των γενεών, αλλοτρίωση, μίσος – εκδίκηση, εγκλωβισμός – παγίδευση – καθήλωση, έρωσ, σχέση με το παρελθόν – ενοχή, μοναξιά, νεκρές ιδέες – αποσιωπημένοι θεομοί, το μικροαστικό δίκαιο, στρατιωτική ζωή, θάνατος, μετανάστευση – ξενιτιά, περιθώριο, παράλογο, ιδρυματισμός – κόσμος του ψυχιατρείου, η ζωή ως όνειρο, η μητρότητα, ετερότητα, φεμινιστικός λόγος. Ασφαλώς δεν είναι εδώ ο χώρος ν' ανοίξουμε συζήτηση για τη χρησιμότητα και την εγκυρότητα αυτών των κατηγοριών.

Το δεύτερο κεφάλαιο, «Οι συμβολισμοί του χώρου και του χρόνου στον δραματικό λόγο του Γ. Θέμελη» (σσ. 45-58) έχει δημοσιευτεί στο *Η λογοτεχνία του Ανατολικού Αιγαίου. Πρακτικά Δημέρον Συμποσίου Σάμου*, Αθήνα 1995, σσ. 59-72, το τρίτο, «Για την Αγγέλα του Γ. Σεβαστιόγλου» (σσ. 59-65) στο περ. *Ρόπτρο* 9-10 (1994), σσ. 81-86, το τέταρτο «Ο ρεαλισμός και

οι διαδικασίες συμβόλισης στο μεταπολεμικό θέατρο. Δοκιμή στο έργο του Γ. Σεβαστάκιου» (σσ. 66-80) στη *Νέα Εστία* 137, τ.1621 (1995), σσ. 101-110, το πέμπτο, «Ένα χαμόγελο για τον κύριο Μπوست» (σσ. 81-86) στο πρόγραμμα της *Φαύστας* στη Νέα Σκηνή του Εθνικού Θεάτρου, του Φεβρουάριου του 1997, σσ. 23-29, το έκτο, «Η ενορχήστρωση της σωπής. Για τον *Μουγγό* του Στρ. Καρούα» (σσ. 87-97) στη *Νέα Εστία* 138, τ.1648 (1996), σσ. 314-320, το έβδομο, «Τα νήματα του εξπρεσιονισμού στο υφάδι της τελετουργίας. Για τη Μαργαρίτα Λυμπεράκη» (σσ. 98-103) στα *Θεατρικά Τετράδια* 31 (1997), σσ. 9-10· το όγδοο, «Υπερκείμενος συνειρμός και ολίσηση της μνήμης. Το μοντάζ στον κινηματογράφο και στο θέατρο. Αναφορά στο ελληνικό μεταπολεμικό θέατρο (Πέτρος Μάρκωρας, Παύλος Μάτεσις, Γιώργος Μανιώτης)» (σσ. 104-118) έχει παρουσιαστεί εν μέρει στο *Διαβάζω* 353 (1995), σσ. 135-142, το ένατο, «Το θεατρικό πρόσωπο του Αλέξη Σεβαστάκη» (σσ. 119-146) έχει δημοσιευτεί στα *Θέματα Λογοτεχνίας* 5 (1997), σσ. 115-137, το δέκατο, «Το θέατρο και η ιδεολογία. Μερικές σκέψεις με αφορμή το θεατρικό έργο του Αλέξη Σεβαστάκη» (σσ. 147-157) δημοσιεύτηκε στα *Πρακτικά Συνεδρίου Η Σάμος στη νεότερη λογοτεχνία*, Αθήνα 1998, σσ. 94-109, το ενδέκατο, «Το θέατρο και τα γλωσσικά είδωλα. Για τον Γιάννη Χρυσούλη» (σσ. 158-165) στη *Νέα Εστία* 142, τ.1687 (1997), σσ. 1491-1495 και ως πρόλογος στο βιβλίο του Γ. Χρυσούλη, *Το Ατύχημα*, Αθήνα 1998, σσ. 7-16.

Αδημοσίευτο είναι το δωδέκατο κεφάλαιο, «Επί σκηνής το πρόβλημα του εαυτού. Ύστερες υποθέσεις για τη δραματουργία του Γιάννη Χρυσούλη» (σσ. 166-170), ενώ το δέκατο τρίτο κεφάλαιο, «Η καθήλωση και η ενοχή του θεάματος. Σημαιολογική προσέγγιση στον *Ορθό Λόγο* του Μ. Ποντίκα» (σσ. 171-191) δημοσιεύτηκε στα *Δρώμενα* 15 (1996), σσ. 28-37, το δέκατο τέταρτο, «Το άτομο και η κίνηση του βλέμματος. Στο θεατρικό έργο του Μάριου Ποντίκα. Μια ερμηνευτική πρόταση» (σσ. 192-200) στη *Φιλολογική* 16 (1998), σσ. 44-47, το δέκατο πέμπτο, «Πτυχές του τραγικού στη δραματουργία του Παύλου Μάτεσις» (σσ. 201-225) στη *Νέα Εστία* 141, τ.1677 (1997), σσ. 776-787, το δέκατο έκτο, «Ο πυρήνας της ετερότητας και του κακού στη διαμόρφωση μιας σύγχρονης κοσμοεικόνας. Περιπτώσεις της ελληνικής δραματουργίας 1980-1998 (Καμπανέλλης, Μάτεσις, Ποντίκας, Διαλεγμένους, Μανιώτης, Χρυσούλης)» (σσ. 226-265) στη *Νέα Εστία* 140, τ.1657 και 1658 (1996), σσ. 921-933 και 987-997, το δέκατο έβδομο, «Μεταμορφώσεις και μεταμορφώσεις της μαντικής. Ο *Τειρεσίας* του Γιάννη Ρίτσου» (σσ. 266-277) στη *Νέα Εστία* 139, τ.1648 (1996), σσ. 314-320, το δέκατο όγδοο, «Στίχοι επί σκηνής. Για μια θεατρική ανάγνωση της Μαρίας Νεφέλης του Οδυσσέα Ελύτη» (σσ. 278-305) στη *Νέα Εστία* 141, τ.1674-75 (1997), σσ. 538-555, το δέκατο ένατο, «Νεοελληνική νέκυια» (σσ. 306-310) στο «Βήμα» 26 Ιουλίου 1998. Αδημοσίευτο είναι το εικοστό κεφάλαιο, «Σκηνικά και υπαρξιακά τοπία της μεταπολεμικής ελληνικής δραματουργίας (Καμπανέλλης, Κεχαΐδης, Ρίτσος, Ζιώγας, Μάτεσις). Σταυροδρόμια του θεάτρου, των εικαστικών τεχνών και του λαϊκού πολιτισμού» (σσ. 311-331), καθώς και το εικοστό πρώτο, «Η ελληνική δραματουργία στις δεκαετίες '80 και '90 (1980-1998). Τάσεις, σταθμοί και προοπτικές» (σσ. 332-357). Ο τόμος διαθέτει 440 υποσημειώσεις με αύξοντα αριθμό, ανεξάρτητα από τα κεφάλαια, ενιαία βιβλιογραφία (σσ. 359-385), ευρετήριο συγγραφέων και μελετητών (σσ. 387-398), ευρετήριο θεατρικών έργων (σσ. 399-409) και ευρετήριο εννοιών (σσ. 410 εξ.).

Μερικά από τα άρθρα αποτελούν περιστασιακές σημειώσεις, άλλα εμβαθύνουν σε μια περίπτωση συγγραφέα ή έργου του, άλλα πάλι είναι πιο συνθετικά και «πανοραμικά» και αποτομούν πιο σφαιρικές προσεγγίσεις, είτε θεματολογικές και στατιστικές είτε σχετικά με θεματικούς κύκλους και άξονες ή ιδεολογικές και αισθητικές τάσεις και προβληματισμούς. Το σύνολο των μελετημάτων οδηγεί και στη συνειδητοποίηση, πόσο μεγάλος και περιεκτικός είναι τελικά ο χώρος της ελληνικής δραματογραφίας του δεύτερου μισού αιώνα. Μερικά άρθρα κινούνται σ' ένα μάλλον πληροφοριακό πλαίσιο και μένουν στην επιφάνεια,

αλλά προχωρούν σε βάθος και γοητεύουν και με τη γλωσσική διατύπωση και την ενορχήστρωση των ιδεών. Τέτοια είναι π.χ. το άρθρο για τις «Πτυχές του τραγικού στη δραματολογία του Παύλου Μάτεσι», που αποτελεί, πιστεύω, την πρώτη πρισματική εμπάθυνση στον αρχετυπικό και υπέρλογο κόσμο του συγγραφέα, που αντιστέκεται σε ορθολογιστικές προσεγγίσεις και του οποίου η ποιητική ουσία δεν αποκαλύπτεται στην τρέχουσα θεατρική και λογοτεχνική κριτική. Εδώ χρειάζονται γνώσεις και ευαισθησίες, ανοιχτό μυαλό και καρδιά. Στην αναμέτρηση με τέτοια φαινόμενα και τέτοια μεγέθη ο συγγρ. αποδεικνύει, πως έχει διανύσει το δρόμο από τη διανόηση στην κατανόηση και βρίσκεται πάλι στο δρόμο προς τα εκεί, περπατώντας στη λεπτή κόψη ανάμεσα σε επιστήμη και τέχνη.

ΒΑΛΤΕΡ ΠΟΥΧΝΕΡ

En Bólw. Τριμηνιαία Περιοδική Έκδοση Δήμου Βόλου, αρ. 2, Καλοκαίρι 2001, αφιέρωμα: Τα θεατρικά του Βόλου. Μαζί CD με ηχητικά ντοκουμέντα από θεατρικές παραγωγές, σελ. 121 (4^ο), πολλές εικ., ISSN 1108-9393.

Τετράδια Νεοελληνικής Φιλολογίας. Περιοδική έκδοση επιστημονικού προβληματισμού, τεύχος 4, Φεβρουάριος 2002, σελ. 61.

Συνήθως δεν συνηθίζεται να παρουσιάζονται σε βιβλιοκρισίες και άρθρα περιοδικών, αλλά μπορεί να γίνει μια εξαίρεση αν πρόκειται για αφιερώματα ολόκληρα. Παρουσιάζω εδώ δύο συμπαθητικές περιπτώσεις, τελείως διαφορετικές μεταξύ τους. Το περιοδικό του Βόλου είναι ένα σχετικά πολυτελές εικονογραφημένο περιοδικό αρκετά μεγάλης κυκλοφορίας, που απευθύνεται στον πολύ κόσμο, αλλά έχει και μορφωτικό περιεχόμενο. Το εκδίδει ο Δήμος Βόλου. Στο δεύτερο τεύχος υπάρχει ένα αφιέρωμα για το θέατρο του Βόλου, που καλύπτει τις σελ. 11-74 και έχει τυπωθεί σε διαφορετικό χαρτί. Περιέχει τα εξής άρθρα: της Ε. Φεσσά-Εμμανουήλ «Τα πρώτα θέατρα του Βόλου» (σ. 12 εξ.), του Χρ. Φώτου, «Δημοτικό θέατρο Βόλου. Ιστορία, παραστάσεις, θεατρική παραγωγή κατά την πρώτη περίοδο λειτουργίας του 1897-1940» (σ. 16 εξ.), του Γ. Μουρογιάννη, «Θεατρικά σχήματα στο Βόλο 1922-1974» (σ. 22 εξ.), του Θ. Κ. Παπαθωμάδη, «Στο αρχαίο θέατρο Δημητριάδας» (σ. 25 εξ.), του Γ. Παναγιώτου, «Παραστάσεις αρχαίου δράματος στο Βόλο» (σ. 28 εξ.), αρχίζοντας από τις αρχές του αιώνα, του Σπ. Βραχωρίτη, «Θεατρική Λέσχη Βόλου 1976-1992. Το Χρονικό μιας Προαναγγελθείσας Έξωσης» (σ. 32 εξ.), της Α. Τσολάκη, «Πάνος Τσολάκης. Η προσωπικότητα και η δράση του αρχιτέκτονα του σύγχρονου Δημοτικού Θεάτρου» (σ. 36 εξ.), της Λ. Κονιδόρου, «ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ. Βόλου. Σκέψεις και διαπιστώσεις» (σ. 42 εξ.), του Κ. Νταλιάνη, «Δημοτικό Περιφερειακό Θέατρο» (σ. 44 εξ.), ένα παραστασιολόγιο, του Δημ. Μαραγκόπουλου, «Το Μουσικό Θέατρο» (σ. 50 εξ.), του Α. Καραλή, «Το Εργαστήρι του Καλλιτεχνικού Οργανισμού» (σ. 54 εξ.), του Δημ. Δακτυλά, «Το Ερασιτεχνικό Εργαστήρι του ΔΗ. ΠΕ. ΘΕ. Βόλου» (σ. 56 εξ.), της Ι. Τουλούπη, «Ανεξάρτητες θεατρικές ομάδες της περιοχής του Βόλου» (σ. 58 εξ.), του Χρ. Ζελίστα, «Έκφραση θέατρο ζοή!» (σ. 64), της Π. Βασιλείου «Το θέατρο στο Δημοτικό Σχολείο» (σ. 65 εξ.), της Παπαϊωάννου, «Το θέατρο στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση» (σ. 68 εξ.), του Κ. Δρυγιανάκη, «Θέατρο στο Βόλο: η δισκογραφία» (σ.